

«Նոր ժամանակի կրթություն» ՀԿ

**ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՅ**

**ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔ**

Հետազոտության թեման՝ Խոսքային հաղորդակցում
Առարկան՝ Անգլերեն
Հետազոտող ուսուցիչ՝ Ալմաստ Գևորգյան
Ուսումնական հաստատություն՝ Գյուղ Ն. Բազմաբերդ, Ե.
Ասատրյանի անվան միջնակարգ դպրոց

Թալին 2022

Բովանդակություն

Ներածություն-----	3
Խոսքային հաղորդակցում-----	4
Եզրակացություն-----	19
Օգտագործված գրականության ցանկ-----	20

Ներածություն

Թեմայի նորույթը: Հաղորդակցությունը կապ է, որի միջոցով իրականանում է տեղեկատվության փոխանակում կենդանի և անկենդան բնության համակարգերի միջև: Տրանսպորտային հաղորդակցությունը, հեռագրային կապը, հավատքի աղոթքները, երգերը, ողջույնները, ժպիտը, գրքեր-թերթեր կարդալը, կրթական դասախոսությունները, հանրային ներկայացումները, ֆիլմերի դիտումը, սեր բացատրելը, բջջային հեռախոսով զրուցելը, գովազդային հոլովակի նկարահանումը և տարածումը, վեճերը և հաշտությունները, պետությունների առաջնորդների բանակցությունները, էլեկտրոնային փոստը, սոցիալական միջերի ստեղծումը, քաղաքական գործչի և պետության իմիջի ձևավորումը սրանք բոլորը հաղորդակցության գործընթացի օրինակներ են:

Թեմայի նպատակը: Ուսումնասիրել խոսքային հաղորդակցման առանձնահատկությունները:

Հաղորդակցումը հասարակական սուբյեկտների (անձ, սոցիալական խումբ) փոխներգործության գործընթաց է, որի ժամանակ տեղի է ունենում փորձի, գիտելիքների, կարողությունների և գործունեության արդյունքների փոխանակություն: Որպես հաղորդակցման սուբյեկտ հանդես են գալիս ինչպես անհատներ, այնպես էլ խմբեր:

Հաղորդակցությունը վերահսկում է հասարակական կյանքի բոլոր կողմերը, մարդական, սոցիալական խմբերին: Մարդը ապրում է ինֆորմացիոն դարաշրջանում՝ հաղորդակցության տարածման մեջ, որը կազմված է տարբեր պատկերներից, իմիջից, հաղորդագրություններից, սիմվոլներից, միջերից, կարծրատիպերից: Նույնիսկ առաջացել է «տեղեկացված մարդ» տերմինը. նրա համար հմտություն է ստանալ, մշակել և փոխանցել տեղեկատվությունը:

Խոսքային հաղորդակցում

Խոսքային հաղորդակցությունը կայանում է ոչ միայն մարդկանց միջև տեղեկատվության փոխանցմամբ, այլ նաև անձի ինքնորոշմամբ: Հաղորդակցությունը ն՛ հաղորդագրության ուղի է, ն՛ կապի տեսակ է, ն՛ հաղորդագրության գործողություն է, ինչպես նաև տեղեկատվության հաղորդումն է տեխնիկական միջոցների օգնությամբ: Հաղորդակցությունը և երկխոսությունը մարդկանց համար հանդիսանում են ներկայանալու միջոցներ, իսկ երկխոսության էությունը կայանում է մարդկանց միջև խոսակցությունները: Հաղորդակցությունը հաղորդագրության ուղին է, շփման գործընթացն է, տեղեկատվության հաղորդումն է, որն իրականացվում է տեխնիկական միջոցների օգնությամբ:

Ներկա ժամանակներում հաղորդակցություն տերմինը մեկնաբանվում է հետևյալ կերպ.

- կապի միջոց,
- շփում, տեղեկատվության փոխանցում մեկ անձից մյուսին (միջանձնային հաղորդակցություն),
- զանգվածային հաղորդակցություն,
- Տեղեկատվության փոխանցում հասարակության մեջ:

Ֆ. Ի. Շարկովի կարծիքով առաջին մոտեցումը ուղղված է հաղորդակցության միջոցների ուսումնասիրման վրա: Երկրորդը միջանձնային հաղորդակցությունն է: Երրորդը զանգվածային հաղորդակցության գործողության խնդիրն է, որն ուղղված է հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը: Լայն իմաստով նա դիտարկում է հասարակության ներսում հաղորդակցության գործընթացի պայմանները, որը թույլ է տալիս ստեղծել, փոխանցել և ընդունել բազմազան տեղեկատվություն: ¹

Առաջին անգամ գիտական անդրադարձ հաղորդակցություն, <<communication>> (և զանգվածային հաղորդակցություն, <<masscommunication>>) հասկացությանը

¹¹ Ալեքսանյան Ա. Ս. «Միջանձնային հաղորդակցման իրականացումը կրթական գործընթացում» Երևան 2015

կատարել է ամերիկացի սոցիոլոգ Չարլզ Հորտոն ֆուլին՝ XX դարի 20-ական թթ., որից հետո սկսվեց ինտենսիվ գործընթաց՝ ուղղված հաղորդակցության էության, ձևերի, տեսակների գործընթացի ուսումնասիրմանն ու բացահայտմանը: Քուլին նկարագրում էր հաղորդակցությունը, որպես «մեխանիզմ, որի միջոցով ապահովվում է մարդկային հարաբերությունների էությունն ու զարգացումը»»: Այդ մեխանիզմը իր մեջ ներառում է նաև սիմվոլներ և այն կապի միջոցները, որոնց օգնությամբ տեղեկատվությունը տարածվում է: Հաղորդակցությունը լայն իմաստով ներառում է իր մեջ դեմքի արտահայտություն, դիրքեր և ժեստեր, ձայնի տոնը, բառերը, գրավոր փաստաթղթերը, տրանսպորտային միջոցները, հեռագիրը, հեռախոսը և այլն: Ըստ Ն. Լումանի հաղորդակցությունը տեղի է ունենում երեք տարբեր ընտրությունների սինթեզից, մասնավորապես տեղեկատվության ընտրություն, այդ տեղեկատվության հաղորդագրության ընտրություն և հասկացվածություն կամ չհասկացվածություն հաղորդագրությանը և նրա տեղեկատվությանը: Այս 3 բաղադրիչներից որևէ մեկը չի կարող առանձին գոյություն ունենալ: Միայն միասին են նրանք իրականացնում հաղորդակցությունը: Հաղորդակցության կարևոր 3 կոմպետենտներից են՝ տեղեկատվությունը, հաղորդագրությունը և ընկալումը:

Հաղորդակցական ունակությունը կամ հաղորդունակությունը անձի այն հատկությունն է, որով նա բնականոն փոխհարաբերություններ է հաստատում ուրիշների հետ, համարժեքորեն ձևակերպում է իր ասելիքը, տեղեկություններ հաղորդում և ընդունում՝ ճշտորեն վերծանելով դրանք, ապահովելով պատշաճ հետադարձ կապը: Հաղորդակցումը հասարակական սուբյեկտների /անձ, սոցիալական խումբ/ փոխներգործության գործընթաց է, որի ժամանակ տեղի է ունենում փորձի, գիտելիքների, կարողությունների և գործունեության արդյունքների փոխանակություն: Որպես հաղորդակցման սուբյեկտ հանդես են գալիս ինչպես անհատներ այնպես էլ խմբեր: Պրագմատիկ Ռոկֆելերը, որը շատ լավ էր հասկանում հաղորդակցման նշանակությունը, ասում էր. «Մարդկանց հետ հաղորդակցման

ունակությունը նույնպիսի ապրանք է, ինչպիսին շաքարն է և սուրճը: Ես պատրաստ եմ այդ ունակության համար վճարել ավելի քան այս աշխարհի որևէ այլ ապրանքի համար»: Իսկ ի՞նչ է նշանակում կարողանալ հաղորդակցվել: Դա նշանակում է կարողանալ ճանաչել մարդկանց, գնահատել նրանց գործնական հնարավորությունները և դրա հիման վրա օգտագործելով հաղորդակցման հոգեբանական ունակությունները, նրանց հետ փոխհարաբերություններ կառուցել: Հաղորդակցման ընթացքում մարդիկ տեղեկություններ են փոխանակում, ընկալում են միմյանց, փոխազդում: Ըստ այդմ էլ պայմանականորեն տարբերակվում են հաղորդակցման հետևյալ կողմերը.

Տեղեկատվական կողմ - ենթադրում է որոշակի տեղեկությունների փոխանակում և բնութագրվում է հոգեբանական կապ հաստատելու ունակությամբ, հաղորդակցման խոսքային և ոչ խոսքային միջոցների արդյունավետ օգտագործմամբ:

Փոխազդեցության կողմ - ենթադրում է փոխազդեցությունը մարդկանց միջև և բնութագրվում է հաղորդակցության մեջ <<դերերի>> բաշխմամբ, հոգեբանական ներգործության միջոցների կիրառումով:

Ընկալման կողմ - ենթադրում է հաղորդակցության գործընթացում մարդկանց փոխադարձ ընկալումը և ճանաչումը, ինքնաճանաչումը, հաղորդակցման մյուս մասնակցի վարքի կանխագուշակումը: Անձի հաղորդացական իրազեկության (հաղորդունակության) հիմնական բաղադրիչներն են հանդիսանում անձի դիտողունակությունը, ինքնադրսևորումը, վարվեցողությունը, անձի խառնվածքը և հաղորդակցական յուրահատկությունները, միջանձնային ընկալման հիմնական սխալները, հաղթահարման ուղիները, գործարար վարվելակերպը որպես կառավարման կուլտուրայի բաղադրիչ, ունկնդրման մակարդակները և կառավարչի հաղորդունակության զարգացման ուղիները: Անձի խառնվածքը (սանգվինիկ, խոլերիկ, ֆլեգմատիկ և մելանխոլիկ) իր ազդեցությունն է թողնում մարդկանց փոխադարձ ընկալման, փոխազդեցության և տեղեկատվության վրա: Հարկավոր է

իմանալ անձի խառնվածքի դերը նրա դրական ու բացասական գծերի, գործարար հատկանիշների, խոսքի ոճի, ընկալման առանձնահատկությունների վրա և այլն:

տարբերություն լեզվի, որը խոսողական ունակությունների ընդհանրական համակարգ է տվյալ լեզվով խոսող հանրության յուրաքանչյուր անդամի գիտակցության մեջ, խոսքը այդ համակարգի կոնկրետ, անհատական իրացումն է, լեզվի կենդանի գոյը, որ դրսևորվում է խոսքային գործունեության միջոցով, խոսքային ակտերով: Խոսքը կառուցվում է լեզվական համակարգի թելադրանքով. այն լեզվի հետ միասնության մեջ է: Խոսքը բնորոշ է նրանով, որ այն նյութական կողմ ունի, ընկալելի է զգայարաններով (լսողությամբ, տեսողությամբ, շոշափելիքով), իրականության հետ համապատասխանության տեսանկյունից կարող է լինել ճիշտ կամ սխալ, կեղծ: Այն անկրկնելի է, իրացվում է կապված հաղորդման որոշակի նպատակների հետ, հարմարեցվում է իրադրության հետ (խոսքային իրադրություն, ծավալվում է ժամանակի ու տարածության մեջ (խոսքային շղթա, դինամիկ է. արտադրողականությամբ սահմանափակ չէ, իրացվում է որոշակի անհատի կողմից, պայմանավորված է անհատի ստեղծագործական ակտիվությամբ և նպատակադրումներով:

Խոսքի արտաբերումը, հաղորդումն ու ընկալումը իրացվում են խոսքային գործարաններով, որոնց այս կամ այն վթարի հետ կապված՝ գոյանում են խոսքային խանգարումներ:

Խոսքային ապարատը մարդու օրգանիզմի այն օրգանների ամբողջությունն է, որոնց աշխատանքով իրացվում է խոսքը, խոսքի կազմավորումը, արտաբերումը, հաղորդումը և ընկալումը:

Խոսքը ներկայանում է երեք խմբով՝ ղեկավարող, ընկալող և կատարող: Ղեկավարող գործարանը ուղեղն է՝ համապատասխան խոսքային կենտրոններով և նյարդային ցանցով: Ընկալող գործարանը լսողական ապարատն է՝ ականջը: Գրավոր խոսքն ընկալվում է նաև տեսողությամբ, որոշ դեպքերում՝ շոշափելիքով: Կատարող գործարանը արտասանական ապարատն է:

Հնչարտաբերությունը որոշակիորեն կապված է նաև խոսքային շնչառության հետ: Հնչարտաբերության կարևորագույն օրգան են ձայնալարերը: Խոսքային շնչառությունը, ի տարբերություն կենսաբանական շնչառության, կատարվում է հիմնականում բերանային խոռոչով: Բերանի խոռոչում են գտնվում կարևորագույն արտասանական օրգանները՝ լեզուն, ատամնաշարը, քիմքը, լեզվակը: Արտասանական գործընթացում չափազանց կարևոր է նաև շրթունքների դերը: Արտասանական օրգանները բաժանվում են ակտիվ և պասիվ խմբերի: Ակտիվ կոչվում են այն օրգանները, որոնք շարժուն են և էական դեր են խաղում հնչարտաբերության մեջ, օրինակ՝ լեզուն, շրթունքները, ձայնալարերը, փափուկ քիմքը: Պասիվ կոչվում են այն օրգանները, որոնք անշարժ են և պակաս դեր ունեն հնչարտաբերության մեջ, օրինակ՝ ատամնաշարը, կոշտ քիմքը և այլն:

Տեղեկատվության փոխանակման համար օգտագործվում են սիմվոլներ, որոնց առնչվում են բառերը, ժեստերը, ինտոնացիան, տոնայնությունը: Ուղարկողը կողավորում է հաղորդագրությունը վերբալ և ոչ վերբալ սիմվոլների օգնությամբ: Միջանձնային հաղորդակցությունն անհրաժեշտ է դիտարկել ավելի լայն համատեքստում, քան զուտ տեղեկատվությունը՝ որպես կազմակերպության ներսում մարդկանց միջև ամբողջական հաղորդակցման անբակտելի մաս:²

Գրականության մեջ միջանձնային հաղորդակցությունը ներկայացվում է երեք գործառույթների ամբողջության ձևով.

- Փոխադարձ ընկալման և ըմբռնման (պերցեպտիվ) գործառույթ: Հաղորդակցման ընթացքում և դրա միջոցով մարդիկ ընկալում են միմյանց, իրար մասին ձևավորում են կայուն պատկերացումներ, վարքի գնահատման չափանիշներն այդ ամենի հիման վրա նրանց միջև հաստատվում է փոխըմբռնման կայուն մակարդակ:

² Ալեքսանյան Ա. Ս. «Միջանձնային հաղորդակցման իրականացումը կրթական գործընթացում»
Երևան 2015

- Փոխազդեցության (ինտերակտիվ) գործառույթ: Հաղորդակցման ընթացքում և դրա միջոցով մարդիկ ազդում են միմյանց վրա, հնարավորություն են ստանում համատեղելու իրենց ջանքերը, գումարելու իրենց փորձն ու հմտությունները, ուղղորդելու դրանք որոշակի նպատակների կենսագործմանը, իրենց միասնական գործունեությունը:
- Տեղեկատվական (կոմունիկացիոն) գործառույթ: Մարդիկ, անմիջականորեն կամ միջնորդավորված հաղորդակցման ընթացքում, ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն, բնական խոսքի և արտալեզվային միջոցներով, բանավոր կամ գրավոր, միմյանց զանազան կարգի ու բնույթի տեղեկություններ են հաղորդում և ստանում, ինչպես նաև իմաստավորում դրանք, ճշգրտում, վերծանում, կուտակում, ձևափոխում, զարգացնում և այլն:³

Մարդկային հաղորդակցման այս երեք կողմերը կամ գործառույթները լոկ պայմանականորեն կարելի է տարանջատել, ընդ որում, այս միասնականությունը դրսևորվում է դրանց թե՛ գոյության, և թե՛ գործածության մեջ, քանի որ ամեն մեկը նպաստում է մյուսի արդյունավետությանը: Այսպես, դիմացինի մասին ճիշտ պատկերացում կազմելու, համարժեք ընկալելու համար մենք կարիք ունենք բավարար տեղեկույթի: Ուստի լիարժեք տեղեկատվությունն անհրաժեշտ պայման է միջանձնային պերցեպցիայի փոխադարձ ընկալումն ու փոխըմբռնուն ապահովելու համար: Իսկ որքան լավ ենք մենք ճանաչում նրան, ում տեղեկություն ենք հաղորդում (որքան ավելի լավ գիտենք տեղեկությունն ընկալողի կարգավիճակը, շահերը, հետաքրքրությունները, դիրքորոշումը, նպատակները, ակնկալիքները, տվյալ տեղեկության հանդեպ հնարավոր վերաբերմունքը և այլն), այնքան տեղեկությունն ավելի նպատակային է, միջանձնային կոմունիկացիան՝ ավելի արդյունավետ: Նույն կերպ՝ որքան ավելի հավաստի է ընկալվում ստացված տեղեկությունը, այնքան ավելի վստահելի է համարվում տեղեկույթի աղբյուրը, այնքան ավելի մեծ է հավանականությունը, որ տեղեկատվությունն ուղարկողը (կոմունիկատորը) և

³ ԽուրդյանՍ. Ս. <<Անձիզար գացման ճգնաժամային տարիքները>>-Երևան 2004

ստացողը (ռեցիպիենտը) կարող են համագործակցել, արդյունավետորեն փոխազդել ընդհանուր գործունեության շրջանակներում: Միջանձնային կոմունիկացիան այնքան ավելի արդյունավետ է, որքան ավելի սերտորեն են հաղորդակցվողները ներգրավված համատեղ գործունեության մեջ:

Միջանձային հաղորդակցման և, ընդհանուր առմամբ, մարդկային հաղորդակցության արդյունավետության կարևոր պայմաններից մեկը անձի, այսպես կոչված՝ հաղորդունակությունն է, այսինքն՝ այն կարողությունը, որով մարդը բնականոն փոխհարաբերություններ է հաստատում ուրիշների հետ, համարժեքորեն ձևակերպում է իր ասելիքը, տեղեկություններ է հաղորդում և ստանում՝ ճշտորեն վերծանելով դրանք, զանազանելով գլխավորն ու երկրորդականը, ապահովելով պատշաճ ուղիղ և հետադարձ կապը:⁴

Հաղորդունակությունը հույժ անհրաժեշտ կարողություն է ղեկավարի համար, քանի որ նրա առօրյա գործունեության անբաժանելի մասն է կազմում մարդկանց՝ ենթակաների, գործընկերների, վերադասների հետ հաղորդակցությունը: Հաղորդակցման դասակարգումները շատ տարբեր են, ինչը պայմանավորված է դրա գործառույթների և ձևերի բազմազանությամբ: Ըստ սուբյեկտների ընդգրկման ծավալի՝ հաղորդակցումը դասակարգվում է.

- միջանձնայինի. երկու անձանց միջև դեմ առ դեմ իրականացվող հաղորդակցում
- խմբայինի. երեք անձից մինչև 20-30 անձանց միջև հաղորդակցում
- զանգվածայինի. այս դեպքում ընդգրկված են մարդկանց մեծաթիվ խմբեր:

Թվում է շատ պարզ է ասել այն, ինչ մտածում ես: Բայց շատ հաճախ, երբ ցանկանում ենք մեր խոսքը փոխանցել զրուցակցին, ապա այն կարող է կորուստներ կրել վերարտադրելիս, չնայած մեր լավագույն մտադրություններին: Մենք մի բան ենք ասում, զրուցակիցը մեկ այլ բան է հասկանում արդյունքում առաջանում է անհամաձայնություն, ինչն էլ իր հերթին ստեղծում է կոնֆլիկտ: Բարեբախտաբար,

⁴ Թունյան Զ. Ե. Երիցյան Լ. Մ. <<Կրտսեր դպրոցականի հոգեբանություն>>, Երևան 2010

կան մի շարք մեթոդներ, ուղղություններ, որոնք օգնում են ավելի արդյունավետ հաղորդակցվել: Երբ հաղորդակցվում ենք կողակցի, երեխայի, տնօրենի կամ կոլեգաների հետ, կարող ենք բարելավվել հաղորդակցային հմտությունները, որոնք հնարավորություն կընձեռեն կառուցել վստակության և հարգանքի մթնոլորտ, թույլ կտան զգալ լսված ու հասկացված: Հաղորդակցությունն ավելին է քան միայն տեղեկատվության փոխանակումը: Դա զգացմունքների ու մտադրությունների ընկալումն է, որը ընկած է հաջողորդակցությունների հիմքում: Արդյունավետ հաղորդակցումը նաև երկկողմանի ճանապարհ է: Դա միայն այն չէ, թե ինչպես պետք է փոխանցվի հաղորդագրությունը, ինչպես պետք է ստացվի և հասկացվի մեկ ուրիշի կողմից, այնպես ինչպես մենք ենք մտադրված, այլ նաև լսել և հասկանալ խոսքի ամբողջ մտադրությունը, ինչ, որ ասվում է և դիմացինին ևս դարձնել լսված և հասկացված: Հաղորդակցությունը ավելին է, քան պարզապես բառերը, որոնք օգտագործվում են: Արդյունավետ հաղորդակցությունը միավորում է հմտությունների մի շարք՝ ներառյալ ոչ խոսքային վերբալ հաղորդակցությունը, լսելու կարողությունը, կառավարել պահի լարվածությունը, ունենալ ունակություն պաշտպանված հաղորդակցման համար և ընդունակություն ճանաչել ու հասկանալ քո սեփական զգացմունքները և այն մարդու, ու հետ շփվում ես: Արդյունավետ հաղորդակցությունը այն սոսինձն է, որ օգնում է խորացնել քո շփումները մյուսների հետ, բարելավվել թիմային աշխատանքը, որոշումների ընդունումը և խնդրի լուծումը: Այն հնարավորություն է տալիս նույնիսկ շփվել բացասական իրավիճակներում՝ պահպանելով հարգանքի ու վստահության մթնոլորտը[4]: Քանի որ արդյունավետ հաղորդակցությունը հանդիսանում է հմտություն, ավելի արդյունավետ է, երբ այն ինքնաբերական է, բնական, քան ձևական ու կեղծ: Ելույթը ընթերցելիս ավելի հաճախ չի ունենում այն ազդեցություն մարդկանց վրա, քան այն դեպքում երբ ներկայացվում է բանավոր: Անշուշտ, ժամանակ և ջանքեր են պահանջվում այս հմտությունները զարգացնելու և արդյունավետ հաղորդակցվող դառնալու համար:

Բանավոր խոսքային հաղորդակցությունը բնութագրվում է հաղորդագրության փոխանցման համար բարձրաձայն բառերի, հնչյունների և արտահայտությունների օգտագործմամբ: Դա հաղորդակցության հիմնական ձևերից մեկն է. Բայց հակառակ մեզանից շատերի կարծիքի, փորձագետները կարծում են, որ մեր հաղորդակցության միայն 15% -ն է պատկանում այս կատեգորիային:

Օրինակ ` երբ մենք խոսում ենք մեկ այլ անձի հետ, մեր օգտագործած բառերը կլինեն բանավոր բանավոր հաղորդակցության մի մաս: Այնուամենայնիվ, իրավիճակի մյուս բոլոր տարրերը (ինչպիսին է մեր կեցվածքը կամ ձայնի տոնը) կընկնեն այլ կատեգորիաների:

Մեր ժամանակներում մեծ ուշադրության է արժանանում կրտսեր դպրոցական տարիքը, քանզի այն համարվում է ուսումնական գործունեության առավել պատասխանատու փուլ: Կրտսեր դպրոցական տարիքում առաջատար է դառնում նոր գիտելիքների, ունակությունների և հմտությունների ձեռք բերումը, ինտենսիվորեն զարգանում և փոխվում են ճանաչողական գործընթացները, հատկապես մտածողությունը և հաղորդակցման (հնարավորությունները, հմտությունները):

Կրտսեր դպրոցական տարիքում ձևավորվում են կայուն պահանջմունքներ ու հետաքրքրություններ, համարժեք ինքնագնահատական, զարգանում են ինքնավերահսկողության ու ինքնակարգավորման հմտություններ, իր և այլոց նկատմամբ քննադատական վերաբերմունք:

Կրտսեր դպրոցական տարիքը հանդես է գալիս որպես երեխայի հոգեկան գործընթացների զարգացման սենզիտիվ շրջան: Այս տարիքում երեխայի մոտ առավելապես զարգանում են շփումը և հաղորդակցումն: Կրտսեր դպրոցականների հաղորդակցումն չափազանց հրատապ խնդիր է, քանի որ հաղորդակցման հմտությունների և կարողությունների ձևավորման աստիճանը ազդում է ոչ միայն երեխաների կրթության արդյունավետության վրա, այլ նաև նրանց սոցիալականացման և անձի ամբողջական զարգացման վրա: Հաղորդակցումն

ձևավորվում և բարելավվում է սովորողների շփման գործընթացում, ինչպես դասերի ժամանակ, այնպես էլ դասերից դուրս իրականացվող գործունեության մեջ: Հաղորդակցման ազդեցությունը կրտսեր դպրոցականի ձևավորման և զարգացման գործընթացում և հաղորդակցման մակարդակը կրտսեր դպրոցականների մոտ ոչ բավարար է հետազոտված: Դրա համար անհրաժեշտություն է առաջանում հետազոտել ոչ միայն հիմնական չափանիշները, այլ նաև հաղորդակցման դերը կրտսեր դպրոցականի անձի զարգացման գործում առկա տեսանելի մակարդակները:

Առօրյա կյանքում, տանը, աշխատավայրում, փողոցում, մենք անընդատ գտնվում ենք հաղորդակցման իրավիճակներում, որտեղ շփվում ենք ծանոթ և անծանոթ մարդկանց հետ: Հաղորդակցման յուրաքանչյուր իրավիճակ մարդուց պահանջում է որոշակի լարվածություն, որպեսզի նա պահպանի մի շարք նորմեր և կանոններ, իրականացնի հաղորդակցման նպատակը և կառավարի հարաբերությունները:

Հաղորդակցման սյուբեկտները մարդիք են: Հաղորդակցում կարող է տեղի ունենալ առնվազն երկու և ավելի մարդկանց միջև: Հաղորդակցվում են առանձին մարդիկ՝ սյուբեկտները, իսկ այդ հաղորդակցության բնույթը կախված է այն բանից, թե ինչպիսի հարաբերություն գոյություն ունի նրանց միջև:⁵

Հաղորդակցումը բարդ գործընթաց է, որն ունի իր կառուցվածքը, բաղադրատարրերը, մեխանիզմները գործընթացային փուլերը և կողմերը:

Հաղորդակցման գործընթացի կառուցվածքային տարրեր են՝

- հաղորդակցության սյուբեկտները,
- հաղորդակցման միջոցները,
- հաղորդակցվողների պահանջմունքները, շարժառիթները և նպատակները,

⁵Թունյան Ջ. Ե. Երիցյան Լ. Մ. <<Կրտսեր դպրոցականի հոգեբանություն>>, Երևան 2010

• հաղորդակցման ընթացքում փոխներգործության ու փոխազդեցության, ընկալման ու փոխըմբռնման մեխանիզմները,

• հաղորդակցման արդյունքները:

Ըստ Վ.Մյասիշչի՝ իրականության նկատմամբ անձի հարաբերություններում գերակա է երեք ուղղություն՝ ա) հարաբերություն մարդկանց նկատմամբ, բ) հարաբերություն ինքն իր նկատմամբ, գ) հարաբերություն արտաքին աշխարհի առարկանների նկատմամբ: Այս երեք ուղղություններից անձի ձևավորման գործընթացում որոշիչ է հատկապես մարդկանց նկատմամբ հարաբերությունը, որովհետև անձը մարդկանց հետ ունեցած փոխհարաբերություններում ոչ միայն բավարարում է իր պահանջմունքները, այլև կարգավորում է իր վարքը:⁶

Բնականաբար, հաղորդակցման ընթացքում, իր դերով և նշանակությամբ, առանձնանում է խոսքային միջոցը, որովհետև վերջինս բնորոշ է միայն մարդկանց և, բացի դրանից, հանդես է գալիս որպես ամենաուժեղ գրգռիչ: Հաղորդակցվողների պահանջմունքները, շարժառիթներն ու նպատակները հաղորդակցման գործընթացի անհրաժեշտ տարերն են : Հաղորդակցվելը մարդկանց հիմնական պահանջմունքներից է, որի իրականացումը կապված է նրանց մոտիվների, շահերի ու հետաքրքրությունների հետ: Յուրաքանչյուր հաղորդակցական գործունեություն հետապնդում է որոշակի նպատակ և կոչված է լուծելու մարդկանց հուզող խնդիրները, բավարարելու նրանց գոյաբանական, հոգևոր ու նյութական պահանջմունքները:

Հաղորդակցումն իրականացվում է մի շարք կարևոր գործառույթներ.

- Դրա միջոցով մենք բավարարում ենք մեր հաղորդակցվելու պահանջմունքը
- Մենք հաղորդակցվում ենք, որպեսզի պահենք և կատարելագործենք մեր ինքնաճանաչողությունը,
- Դրա միջոցով մենք կատարում ենք մեր սոցիալական պարտականությունները,

⁶ Խուրդյան Ս. Ս. <<Անձիզար գացման ճգնաժամային տարիքները>>- Երևան 2004

- Հաղորդակցման միջոցով կառուցում ենք մեր փոխհարաբերությունները,
- Դրա շնորհիվ մենք կատարում ենք տեղեկատվության փոխանակում,
- Մենք հաղորդակցվում ենք, որպեսզի ազդենք ուրիշների վրա:

Հաղորդակցությունը կարող է լինել միջանձնային և ներանձնային, ներխմբային ու միջխմբային: Միջանձնային հաղորդակցումը երկու և ավելի մարդկանց միջև տեղի ունեցող փոխհարաբերությունն է: Ներանձնային հաղորդակցումը տեղի է ունենում միևնույն անձի ներսում՝ նրա տարբեր <<Ես>>-երի երկխոսության արդյունքում:

Ներխմբային հաղորդակցման դեպքում իրար հետ հաղորդակցվում են միևնույն սոցիալական, էթնիկական, մասնագիտական խմբին պատկանող մարդիկ, իսկ միխմբայինի դեպքում՝ տարբեր խմբերին պատկանող անձինք:⁷

Հաղորդակցության տիպերից են՝ ձևական /պաշտոնական/, ոչ ձևական, գործարար, մանիպուլյատիվ, գերժառույթային-դերային միջանձնային, հոգևոր, տոնական, սովորական և այլն: Դիտարկենք որոշ տիպեր՝ զույգ հակադրությունների տեսքով.

- Գործարար ու խաղային հաղորդակցություն,
- Գործառույթադերային և միջանձնային,
- Հոգևոր և օգտապաշտական՝
- Ավանդական ու նորարարական
- Տոնական ու սովորական

Հաղորդակցման մոդելներն են՝ գծային մոդելում, ֆիզիկական <<աղմուկ>>, ինտերակտիվ մոդելում, ճանաչողական մոդել, համոզող մոդել և այլն:

Տեղեկատվական հաղորդակցումը մանկավարժական հաղորդակցման գերակշիռ մասն է: Դրա էությունը այն է, որ հաղորդակցության մասնակիցները միմյանց ուղարկում են հաղորդումներ, փոխանակում տարբեր բնույթի տեղեկություններ, միմյանց միջև հաստատում կապեր ու հարաբերություններ, որոնք

⁷ Կարապետյան Վ.Ս. Գեվորգյան Մ.Ռ. Բերբերյան Ա.Ս. Պետրոսյա Ռ.Ս. Խաչատրյան Հ.Վ. <<Կրթության հոգեբանության դասախոսությունների ժողովածու>>

անմիջական կամ միջնորդավորված ազդեցություն են թողնում իրենց մտածելակերպի ու գործելակերպի վրա:

Ինտերակտիվ հաղորդակցումը գործընթաց է,որի ժամանակ հաղորդակցման մասնակիցների միջև հաստատվում են տարբեր բնույթի կապեր,փոխհարաբերություններ,քննարկվում և լուծվում են համատեղ հետաքրքրություն ներկայացնող խնդիրներ, և այդ ընթացքում մասնակիցներն ազդում են մեկը մյուսի գործողությունների ու վարքագծի վրա:

Պերցեպտիվ /ընկալման/ հաղորդակցման ընթացքում մարդիկ ոչ միայն շփվում,փոխգործում և փոխանակում են տեղեկություններ,այլև ուսումնասիրում,ընկալում և գնահատում են միմյանց և մեկնաբանում բացատրում միմյանց վարքագծի պատճառները:

Հազորդակցման արդյունավետության պայմաններից են մասնակիցների`միմյանց հետ շփվելու, կապեր ստեղծելու ընդունակությունը,հաղորդակցական համատեղելիությունը հարմարվածությունը:Տարբեր իրավիճակներ թելադրում են վարքագծի որոշակի ոճեր, և տարբեր իրավիճակներում մարդիկ իրենց դրսևորում են տարբեր կերպ: Եթե մարդու ինքնադրսևորումը չի համապատասխանում իրավիճակին, այն դժվարացնում է հաղորդակցումը: Հաղորդակցության արդյունավետության ապահովման գործում կարևոր նշանակություն ունի նաև հաղորդակցման ոճը: Հաղորդակցման ոճը մարդու վարքագծի անհատական կայուն ձև է,որը դրսևորվում է փոխգործունեության բոլոր պայմաններում`անձնական ու գործարար հարաբերություններում, սոցիալական դերերի իրականացման ընթացքում:⁸

Ինչպես նշում է Ա.Բոդայլովը, հաղորդակցման սյուբեկտ կարող է լինել նա, ով այս կամ այն չափով գիտակցում է իր դերը հաղորդակցման մեջ, ունի մարդկանց հետ արդյունավետ հաղորդակցվելու կարողություններ ու ընդունակություններ[6, էջ 10]: Միայն ֆիզիկական ու մտավոր կարողությունները բավական չեն հաղորդակցման

⁸ԽուդոյանՍ. Ս. <<Անձիզար գացման ճգնաժամային տարիքները>>-Երևան 2004

համար: Անհրաժեշտ է, որ երեխան ունենա հաղորդակցական պատրաստվածություն, այսինքն՝ տիրապետի հաղորդակցման անհրաժեշտ կարողությունների ու հմտությունների, որ ունենա հաղորդակցական ունակություններ և կարողանա հաղթահարել միջանձնային հաղորդակցման խոչընդոտները:

Հաճախ երեխան, նախադպրոցական տարիքում չունենալով հաղորդակցական ունակություններ, դպրոցում պարզապես չի կարողանում ինքնադրսևվորվել: Այս տեսանկյունից հաղորդակցական ակտիվության խթանման գործընթացում կարևոր նշանակություն ունի հաղորդակցական խոչընդոտների հաղթահարումը: Մանկավարժական հաղորդակցման մեջ արգելակման հիմնական պատճառն ինքնավստահության պակասն է, որը հաղորդակցման կարողություններին ու հմտություններին ոչ բավարար տիրապետման հետևանք է: Արգելակման հաջորդ հիմնական պատճառներից է գնահատականի՝ թվանշանի գործոնը: Տեղին է նշել, որ հաճախ գնահատականը անդրադառնում է նաև երեխայի ներընտանեանական միջանձնային փոխհարաբերությունների վրա:⁹

Մնացած խոչընդոտները պայմանավորված են հաղորդակիցների՝ մանկավարժի և համադասարանցիների հետ ունեցած փոխհարաբերություններով, թե որքանով են բավարարվում երեխայի հետաքրքրությունները, զարգանում է հաղորդակցման պահանջմունքները: Այստեղ կարևոր նշանակություն ունենում մանկավարժի հաղորդակցական պատրաստվածությունն ու գործիմացությունը:

Հաղորդակցումը պետք է կապված լինի երեխանների հետաքրքրությունների, հակումների, հնարավորությունների հետ: Միայն երեխայի հետաքրքրություններին համապատասխան և հույզերի հետ կապված ուսումնադաստիրակչական գործընթացը կարող է հաղթահարել երեխայի ձանձրույթը և ապահովել այուբեկտայնության հավասար մակարդակներ բոլորի համար:

⁹ Կարապետյան Վ.Ս. Գեվորգյան Մ.Ռ. Բերբերյան Ա.Ս. Պետրոսյա Ռ.Ս. Խաչատրյան Հ.Վ. <<Կրթության հոգեբանության դասախոսությունների ժողովածու>>

Այսպիսով, հաղորդակցական ակտիվության խթանումը պայմանավորված է միջանձնային խոչընդոտների հաղթահարմամբ, երեխայի հաղորդակցական ունակությունների ձևավորմամբ ու դրսևորմամբ:

Ինչպես նշում է Ռ. Կետելը, կարողությունները կամ ունակությունները կատարելագործում են անձի կառուցվածքի մեջ մտնող որակները:

Հաղորդակցական ունակությունները նպաստում են հաղորդակցական ակտիվության դրսևորմանը և հաղորդակցական որակի կատարելագործմանը: Այդպես երեխանն ան գիտակցում է իր դերը հաղորդակցման մեջ: Ձևավորվում է հաղորդակցունակ անձ, որը տիրապետում է հաղորդակցական սկզբնական ակտիվության:

Ակտիվությունն ընդհանրապես դիտարկվում է որպես անձնային որակ, որը դրսևորվում է գործունեության նկատմամբ հարաբերության՝ պատրաստության, ինքնուրույնության ձգտման, դրա իրականացման որակի, նպատակին հասնելու արդյունավետ ուղիների ընտրման մեջ, խոսքային ակտիվությամբ, իսկ հաղորդակցական ակտիվության աղբյուրը՝ հաղորդակցման պահանջմունքի մեջ:

Համաձայն Ա. Մասլոուի մշակած պահանջմունքների աստիճանակարգի, եթե չի ձևավորվում հաղորդակցման պահանջմունքը, եթե ճնշվում է ինքնադրսևորումը, և անձը չի կարողանում ինքնաբացահայտվել, ինքնաիրացվել հաղորդակցման մեջ, ապա կարող է արգելակվել անձի զարգացումը: Հաղորդակցական ակտիվությամբ կապված է հաղորդակցման պահանջմունքի բավարարման հետ, և հաղորդակցական ակտիվության զարգացումը նպաստում է նաև հաղորդակցման պահանջմունքի փոխակերպման: Այսինքն՝ հաղորդակցական ակտիվությունը դառնում է ներքին հոգեվիճակ, գործունեության դրդապատճառ և անձնային որակ:¹⁰

Հասակակիցների հետ հաղորդակցումը երեխաններին տալիս է այն, ինչ սկզբունքորեն չի կարող տալ մեծահասակների հետ ասիմետրիկ հաղորդակցությունը:

¹⁰ Թունյան Ջ. Ե. Երիցյան Լ. Մ. <<Կրտսեր դպրոցականի հոգեբանություն>>, Երևան 2010

Եզրակացություն

Մասնագիտական գրականության վերլուծության արդյունքում ստացված տվյալների հիման վրա եկանք հետևյալ եզրակացությունների՝

- Կրտսեր դպրոցական տարիքը համարվում է ուսումնական գործունեության առավել պատասխանատու փուլ: Այս տարիքում առաջատար է դառնում նոր գիտելիքների, ունակությունների և հմտությունների ձեռք բերումը, ինտենսիվորեն զարգանում և որակապես փոխվում են ճանաչողական գործընթացները՝ ձեռք բերելով միջնորդավորված և կամաձին բնույթ:
- Կրտսեր դպրոցական տարիքը ստեղծում է մեծ հնարավորություններ անձի բարոյական որակների և դրական գծերի ձևավորման համար:
- Հաղորդակցումը մարդու փոխներգործելու կարողությունն է այլ մարդկանց հետ:
- Կրտսեր դպրոցական տարիքում ձևավորվող և զարգացող հաղորդակցական ունակությունների վերաբերյալ առկա տեսական և գործնական մոտեցումների ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ այդ հաղորդակցական ունակությունների ձևավորման աստիճանը ազդում է ոչ միայն երեխաների կրթության արդյունավետության վրա, այլ նաև նրանց սոցիալականացման և անձի ամբողջական զարգացման վրա:
- Հաղորդակցումը ինքնին հանդիսանում է աշակերտների բազային հատկանիշներից մեկը, որը մի կողմից ապահովում է ուսման մեջ հաղորդակցման գործընթացի արդյունավետ ընթացքը, իսկ մյուս կողմից՝ ձևավորվում և հղկվում է արդյունավետ ուսումնական գործընթացի ընթացքում:
- Հաղորդակցական գործընթացի զարգացման առավել արդյունավետ շրջան է համարվում դպրոցական տարիքը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Ալեքսանյան Ա. Ս. «Միջանձնային հաղորդակցման իրականացումը կրթական գործընթացում» Երևան 2015
2. Ասատրյան Զ. <<Տարրական կրթություն մանկավարժություն>>, 2009
3. Թունյան Զ. Ե. Երիցյան Լ. Մ. <<Կրտսեր դպրոցականի հոգեբանություն>>, Երևան 2010
4. Խուդոյան Ս. Ս. <<Անձիզար գացման ճգնաժամային տարիքները>>-Երևան 2004
5. Կարապետյան Վ.Ս. Գեվորգյան Մ.Ռ. Բերբերյան Ա.Ս. Պետրոսյա Ռ.Ս. Խաչատրյան Հ.Վ. <<Կրթության հոգեբանության դասախոսությունների ժողովածու>>